

Minnebok

Astrid Engeli

f. 7 - 12 - 1943 d. 23 - 5 - 2023

Min kjære Astrid,
vår snille, omsorgsfulle
mamma, svigermor,
bestemor og oldemor

Astrid Engeli

født 7. desember 1943

døde fra oss i dag,
med sine nærmeste
rundt seg.

Gran, 23. mai 2023.

Vi vil aldri glemme deg

Ole

**May-Iren
Oscar
Asbjørn**

**Mariann
Siri**

**Stine, Jørgen, Vilde,
Kaja, Oliver, Mille
Tilla, Brage
Øvrig familie**

Bisettes fra Ål kirke
fredag 2. juni kl. 10.00.
Like kjært som blomster
er en gave til
Norsk Luftambulansé.
Gaven kan gis i kirken
eller via minnesiden på
jolstad.no
Sørgehøytideligheten
avsluttes i kirken.

Ål kirke

Astrid Engeli

f. 7 - 12 - 1943 d. 23 - 5 - 2023

Ål kirke
fredag 2. juni 2023

SOLOSANG

Det nærmer seg kveld – T. Dyrud

FELLESSANG

Alltid freidig når du går veier Gud tør kjenne,
selv om du til målet når først ved verdens ende!

Aldri redd for mørkets makt! Stjernene vil lyse,
med et Fadervår i pakt skal du aldri gyse.

Kjemp for alt hva du har kjært, dø om så det gjelder!
Da er livet ei så svært, døden ikke heller.

MINNEORD

SOLOSANG

Adieu – J. Teigen / H. Falsk

SKRIFTLESNING

FELLESSANG

Nærmere deg, min Gud, nærmere deg,
om det et kors enn er som løfter meg!
Synes meg veien trang, er det dog all min sang:
Nærmere deg, min Gud, nærmere deg!

Vandrer jeg viden om, solen går ned,
mørkt blir det, kun en sten å hvile ved.
I nattens dyp til meg finner du, Gud, din vei.
Nærmere deg, min Gud, nærmere deg!

Evige Gud, til deg lengter min sjel.
Herre, du alltid er min lodd og del.
Tung eller lett min gang, alltid det blir min sang:
Nærmere deg, min Gud, nærmere deg!

ANDAKT

HERRENS BØNN

Vår Far i himmelen!
La navnet ditt helliges.
La riket ditt komme.
La viljen din skje på jorden
slik som i himmelen.
Gi oss i dag vårt daglige brød,
og tilgi oss vår skyld,
slik også vi tilgir våre skyldnere.
Og la oss ikke komme i fristelse,
men frels oss fra det onde.
For riket er ditt
og makten og æren i evighet.
Amen.

JORDPÅKASTELSE

FELLESSANG

O bli hos meg! Nå er det aftentid,
og mørket stiger - dvel, o Herre blid!
Når annen hjelp blir støv og duger ei,
du, hjelpeløses hjelper, bli hos meg!

Snart svinner livets dag, det kvelder fort,
og jordens lys alt mørkner og går bort,
forandrings skygge følger tro min vei -
o du som ei forandres, bli hos meg!

O la meg se ditt kors i dødens gys,
driv mørket bort og vær meg livets lys!
Da skinner morgenrøden på min vei.
I liv og død, o Herre, bli hos meg!

Takk for at du kom
og var sammen med oss i dag.

Takk for blomster, og takk for
gaver til Norsk Luftambulansse.

Se minnesiden på
jolstad.no

Familien

Prest: Anne Helene Jørstad
Organist: Marit Wesenberg
Solist: Ann Beate Solstad Eide
Kirketjener: Anne-Marie Ruden Viset

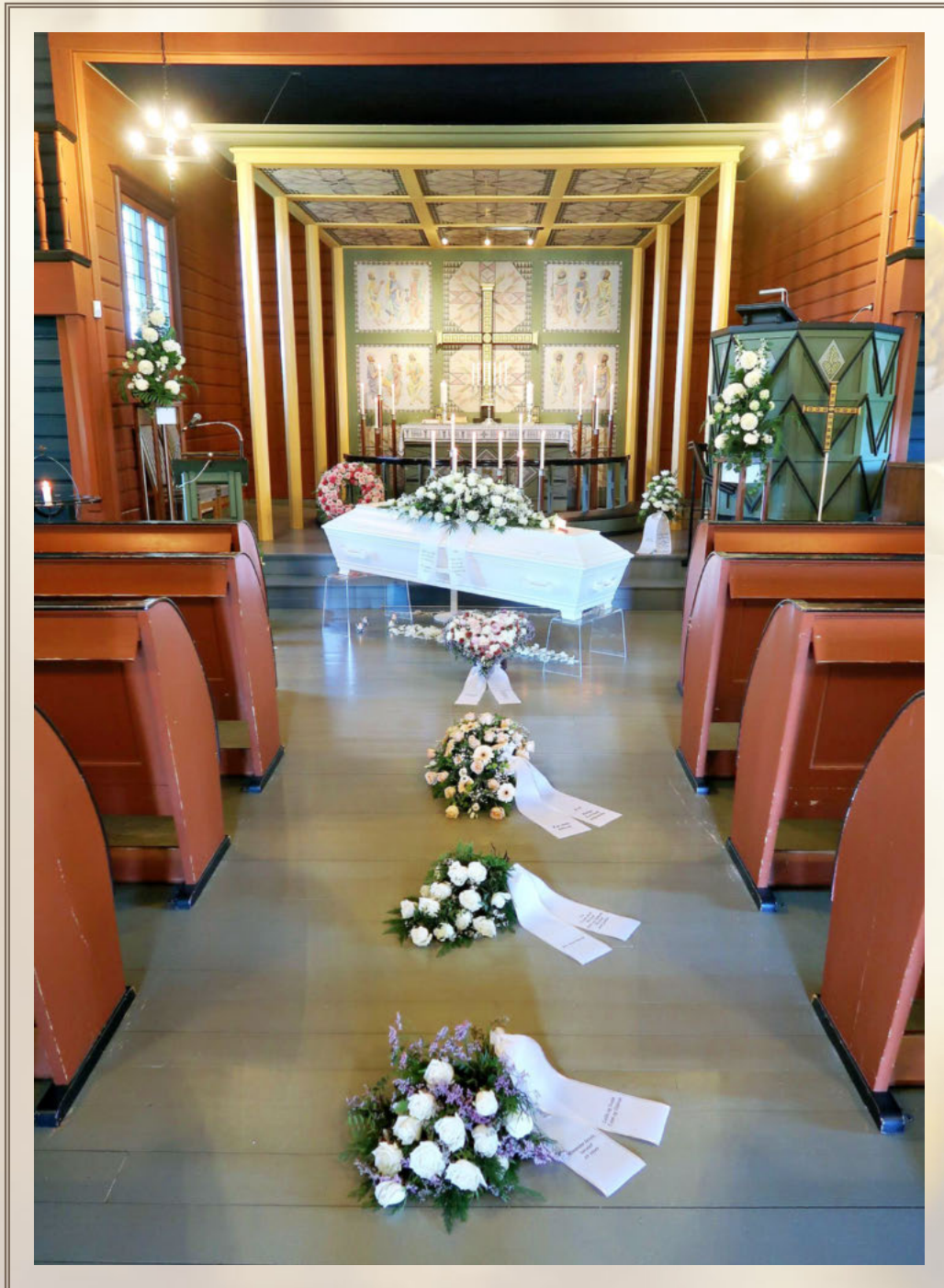
JØLSTAD
begravelsesbyrå

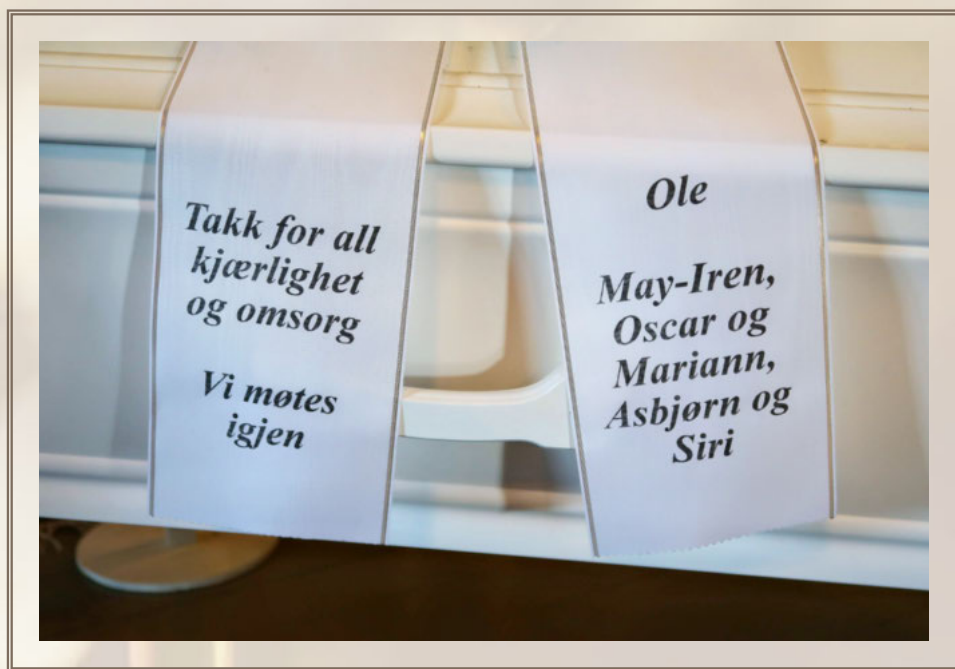
Br. Ekeberg AS
Tlf.: 61 33 20 30 - jolstad.no

Minneside

Olle Engeli
TILLA

Stine Engeli Kanten
Randi Hamar Torheim
Oscar ENGELI

May Iren Engeli

Oliver Morstad Engeli
belynn

Rag S. Verhei —

Kaja Engeli

Vilde Morstad Engeli

Siri Engeli

Mette himvolden

Britt Ingeborg Remmen

Toril Høghaug

Helge Remmen

Jørgen Engeli

Sonja ~~Engeli~~ Aakerlund

Thore Skovde

Kristian Nydal

Ragnhild — —

Man Knutsen Morstad

Mille Morstad Engeli

Mariann M. Engeli

Skid Gården

Wenche Gården

Wenche Lien

Iver Helge Løerhaug

Arne Hvalstad

Sussi Eide Stenberg

Astrid Engeli

Inger Tove T. Stenberg

John S. Stenberg

Oddun Stunder

Kirstein Stander

Byarne Hamar

God Mart w. Hamar.

Arne Olav Hamar.

Anne w. Hamar

Tove Waagard Hamar

Inga Johanne Presthusen

Hilde Hoch Wang

Astrid og Thore Steirli

Reidun Lisman

Byrne Gil Hamar

Sussie Lyhrebakken

Sigmund Koster

Kari Olerud

Youn Gullbe.

Elin Aasby

Kari Braastad

Jette og Peder Ostli

Arne Mari Bledrud

Liv Tonill Myhre

Aares D. Hamar

Onni Schomlecker

Thomas Hamar

Hanne Nydal

Thore Hamar Evensen

Byarne Evensen

Borger Hamar -

Astrid Engeli

Håkon Vold-Johansen
Hård Torslow
Einarleik Langedahl
Anne Strombo
Trond Hval m/fam
Livi Solberg
Espen Nilsen
Hoge Boarsen Nilsen
Lise Ove Gjesset
Andhild Hval
Paul Ness
Bjørn
Erik Hval
Jan Brind
Karl Jon Dahlén.

Yvonne Olsen
Anne Jensen
Inger H. Hvalstad
Inger Skreli
Maij Brit Mogerhagen
Karin J. Holm
Livi Hval
Anne Bend Eriksrud
Ragna Marie Bergstuen
Lise Anne Hval
Mari Overn Hvalby
Livi Skreli
Lise Hval
Knut Gaid
Lore Gaid

Nils-Arne Johnsen

Lise E. Skov

Odd Røstad

Eivind BERGE HÅKANSSON

Gunnar Guldberg

Caitlin Harvill Ostby

Sigmund Marstad

Bent Marstad

Håvard Ekeberg

Minnetale

Når vi er samlet i kirken for å ta avskjed med Astrid, så vil vi også minnes henne. Vi løfter fram hendelser og mennesker som var viktige i hennes liv, og vi beskriver gjøremål og egenskaper hos Astrid som har vært viktige for dere som var glad i henne.

Astrid kom til verden 7. desember 1943, dvs. for 79 år siden, på Alun i Tingelstad. Hun var det tredje barnet til Margrethe og Olaf Hamar. Bjarne og Aud var storesøsken, senere fikk hun de yngre søsknene Odd Magne og Randi. Astrid hadde en god og trygg oppvekst, og livet gjennom var hun sterkt knyttet til foreldrene og søsknene.

Da Astrid var 3 år, flyttet familien til Dæhlen i Eggelinna. Faren hadde fått jobb som vaktmester på statsrealskolen der og de fikk leilighet på den nye skolen. I starten måtte familien på 5 bo på gulvet i sløydsalen da leiligheten ennå ikke var klar.

Etter hvert begynte Astrid på barneskolen i nærheten hvor hun gikk i syv år. Hun gjennomførte også et år på Framhaldsskolen. Deretter ble hun ansatt som barnepike hos Dull Eid Hole. Da familien Eid Hole flyttet til Oslo, ble Astrid med på flyttelasset og bodde hos dem i et år. Så hun flyttet tilbake til Brandbu og begynte på Alfa Skofabrikk. Der møtte Astrid mannen i sitt liv; Ole Engeli.

Astrid var en ungpике på 18 år da hun og Ole giftet seg i april 1962. Hun flyttet da til Oles hjemplass, bruket Engeli på Gran. I september samme år ble deres første barn Jan Oscar født. Pga en medfødt hjertefeil, levde han bare noen måneder, og det var en stor sorg for det unge paret å miste sin lille baby. Senere fikk Astrid og Ole 3 barn til: May Iren i 1965, Oscar i 1969 og Asbjørn i 1973. I denne tiden med små barn prioriterte Astrid å være hjemmeværende mamma. I tillegg var hun dagmamma

for et par andre små barn. Da minstemann Asbjørn startet på skolen, så begynte Astrid å jobbe igjen. Asbjørn var ikke helt fornøyd med dette; «mamma skulle være hjemme når han kom fra skolen», mente han - slik barna alltid hadde vært vant til.

Da barna var små, ble Astrid ofte observert syklende med et barn i barnesete bakpå, og hun syklet til jobb. Førerkortet tok Astrid først da hun ble 40 år, og med det fikk hun en fleksibilitet som hun satte stor pris på.

Astrid jobbet en periode deltid på gatekjøkkenet på Haugli. Så fikk hun fast jobb i klesbutikken Holten AS i Brandbu hvor hun ble i flere år. I 1987 ble hun ansatt på det nyåpnede Vinmonopolet på Gran. Der var hun først renholder. Så fikk hun lære om viner og ble også ekspeditør. Astrid trivdes med arbeidet og var ansatt i mange år helt til ryggplager førte til at hun måtte slutte. Da ble hun støttekontakt og jobbet noen år på Lidskjalv. Dette opplevde hun som meningsfullt, og hun knyttet bånd til noen av brukerne.

For Astrid kom alltid familien først. Hun var alltid til stede og raus med alle rundt seg. Ingen har noensinne forlatt Engeli uten å få både godt med mat og drikke.

Selv om Astrid bodde på Gran resten av sitt liv, så beholdt hun alltid Brandbu i sitt hjerte og besøkte stedet titt og ofte, ikke minst etter at hun fikk førerkort og egen bil.

Dessverre var det også sykdom i Astrids liv. Hun fikk brystkreft i 1983, fikk behandling og ble da kvitt kreften. I 2018 fikk Astrid brystkreft for andre gang, og også denne gang fungerte behandlingen og hun ble

igjen helt frisk. Nedturen var derfor stor da Astrid for tredje gang fikk brystkreft i 2022. Behandlingen fungerte ikke like godt nå, og det ble etter hvert klart at det handlet ikke lenger om å bli frisk, men å få best mulig livskvalitet de årene hun hadde igjen. Både kreften og behandlingen tappet Astrid for krefter og var den underliggende årsaken til at hun brått og uventet ble revet bort 23. mai i år.

Familien vil alltid huske Astrid som sosial, snill og omsorgsfull. Hun var veldig glad i å ha kontakt med hele sin familie, hun likte å gå turer og pusle i hus og hage. Hun trivdes veldig godt i rollen som bestemor og oldemor. Når Astrid nå har gått bort så blir det et stort tomrom som ingen kan fylle. Familien savner henne og vil alltid huske henne.

Dette var i korte trekk rammene rundt Astrids liv. Nå vil Oscar og deretter Astrids søster, Randi, utfylle med mer personlige taler.

Anne Helene Jørstad, prest

Minneord

Kjære, kjære Astrid – kjære, kjære mamma.

Så har den tunge dagen kommet hvor vi skal ta farvel. Dagen kom raskere og ble mer dramatisk enn vi hadde sett for oss. Når du for tredje gang ble rammet av kreft, trodde vi at du skulle bli frisk som før. Etter hvert skjønnte vi at det ikke gikk bra denne gangen. Nå var det ikke kreften som gjorde at du så brått forlot oss, men den var helt klart den underliggende årsaken. Du sa alltid at du håper på å gå fort og smertefritt den dagen du skulle dø. Senest 16. mai sa du til meg at hvis du ikke ble bedre, så var livskvaliteten så dårlig at du heller ville dø. På sett og vis fikk du det som du ville, det det opplever vi som en liten trøst.

Det er en sterk historie bak at vi er akkurat i Ål kirke i dag. Du hadde en bok som du førte opp alle brukernavn og passord. Den ble flittig brukt hver gang jeg var på Engeli for å gjøre IT support. Den boken tok jeg med meg hjem, for å avslutte alle dine brukerkontoer. Mariann og Mille lurte på hva slags bok det var, Mariann slo opp midt i boken. På høyre side hadde du skrevet «jeg vil kremeres», på venstre side stod det «Jan Teigen – Adjø». Før du døde hadde fortalt May at du ville kremeres og gravlegges på Ål kirke. Jeg tror du hadde en finger med når Mariann helt tilfeldig slo opp akkurat den siden, blant mange tomme sider. Vi skal oppfylle dine siste ønsker: Du skal kremeres og gravlegges her på Ål og vi skal spille Adjø med Jan Teigen.

Du var bare jentungen da du traff en høy og mørk sjarmør fra Gran, som til og med spilte i et band med navnet «The Hot Makers». Jeg vet ikke om det var bandet som gjorde utslaget, men det ble kjærlighet og det ble bryllup. Du forlot ditt kjære og trygge Brandbu til en ny hverdag ved foten av Hvalebykampen. Dette skjedde for mer enn 60 år siden og gjennom alle disse årene har så har du opplevd mange gode stunder

og du har opplevd tunge stunder. I sum tror vi at de gode stundene var flere og overskygget de tunge stundene. Du og pappa fikk 61 fine år sammen og som pappa sier: «Jeg har ikke et vondt ord å si om Astrid». Ja, dere kunne småkrangle og det nærmest daglig. Men i bunn så lå det en respekt og kjærlighet som varte til døden skilte dere ad.

Vi vil alltid huske deg om en kjærlig, snill og omsorgsfull hustru og mamma. Du satte alltid vårt ve og vel foran ditt eget. Du var raus og skjemte bort både mann og barn. Ikke i form av penger og ting, men i form av kjærlighet og alt du gjorde for oss. Du var alltid der og stilte opp når vi trengte det. Når du fikk barnebarn og etter hvert oldebarn, så har du vært akkurat like kjærlig, snill, omsorgsfull og raus med dem. Du var alltid blid, du var alltid positiv og du klagde aldri, selv når livet gikk i mot deg.

Du forlot oss litt over halv ni, morgenen den 23. mai. Det var både en trist og en litt fin opplevelse på en gang. Trist - fordi det var aller siste gangen vi så deg i live. Litt fin -fordi du gikk bort med dine nærmeste rundt deg – vi følte vi fikk tatt et godt farvel. Du etterlater et stort, stort hull i våre hjerter. Livet blir ikke det samme uten deg. Takk for alle fine stunder vi fikk oppleve sammen. Takk for at du var akkurat den du var. Vi håper du er på et bedre sted nå mamma. Vi savner deg veldig og håper at en vakker dag så skal vi ses igjen. Takk for alt mamma.

Ole, May, Asbjørn og Oscar

Minneord

Kjære gode snille søstra mi.

Vi skulle egentlig ha litt bedre tid sammen vi.

Hvertfall et år.....eller helst to.

Vi planla vinkveld på verandaen i sommer, 80 års lag i desember, ja vi tenkte kanskje at vi skulle få til en tur til Begnadalen og besøke storebroren vår, med familien hans.

Du visste hvilken vei det her kom til å gå, men det skulle jo ikke gå så fort! Om vi bare fikk en time, eller to, i uka, så levde vi...så godt vi kunne...i hverandres liv.

Vi hadde gode samtaler, som jeg satte pris på.

Jeg var hos deg, vi ringte, det var meldinger.

Plutselig kunne jeg få en melding om noe du trengte hjelp til.

Alt fra padde, telefon, klær, pannebånd.

Den trygge lyden av stemmen din, varmen i klemmen, gjorde meg glad, men noen ganger trist,..... da var du sliten.

Du hadde en omsorg for andre, som ikke alle har.

Et eksempel på det er:

Jeg hadde en operasjon 16 mai. Ikke noe alvorlig i det hele tatt, men du ringte og sendte melding hver eneste dag.

At du hadde kreft og var dønn slitin, det hadde ikke noe å si.

Din omsorg for Nils Olav må jeg også få nevne.

Du sendte meldinger, gave til bursdag/jul og jammen tok han seg en sykkeltur til deg også.

Nils Olav sier sjøl at tante Astrid var rett på, hu sa det som det var!

Ærligheta sjøl.

Du har hatt mange opp og nedturer, innimellom orket du ikke besøk, det var et ork bare å sette på en vaskemaskin.

Jeg var alltid velkommen.

Bare kom, jeg gleder meg, sa du.

Det skal noe til å bære en kropp full av gift: hoven i ansikt, armer, bein. Blåmerker over hele, ganglag som en pingvin, fordi du var så svimmel. Men humøret hadde du hele veien.

Ditt ønske var:

Når den tid kommer, så håper jeg det går fort.

Vi hadde jo mistet en bror, Odd Magne, som også hadde kreft, og gikk også bort i mai,

Det snakket du mye om.

Du hadde et hjerte av gull og det gullet sluttet å slå 23 mai kl 0830.

Du vil alltid være HER,
i mitt hjerte ♥

Randi

Minneord

Kjære Astrid

Du vil alltid ha en stor plass i hjertet mitt. Jeg var så glad i deg og savner deg veldig.

Tusen takk for den tiden jeg fikk sammen med deg.

Takk for mye moro og glede, gode samtaler og kjære minner.

Laila Hvalstad

Adieu

Si meg - hva betyr adjø
Er det bare trist, noe som sårer deg
Tro meg, vi skal ta adjø
Ikke sånn som sist
Da jeg gikk fra deg

Jeg vil alltid huske deg som en venn
Om vi aldri mer sees igjen

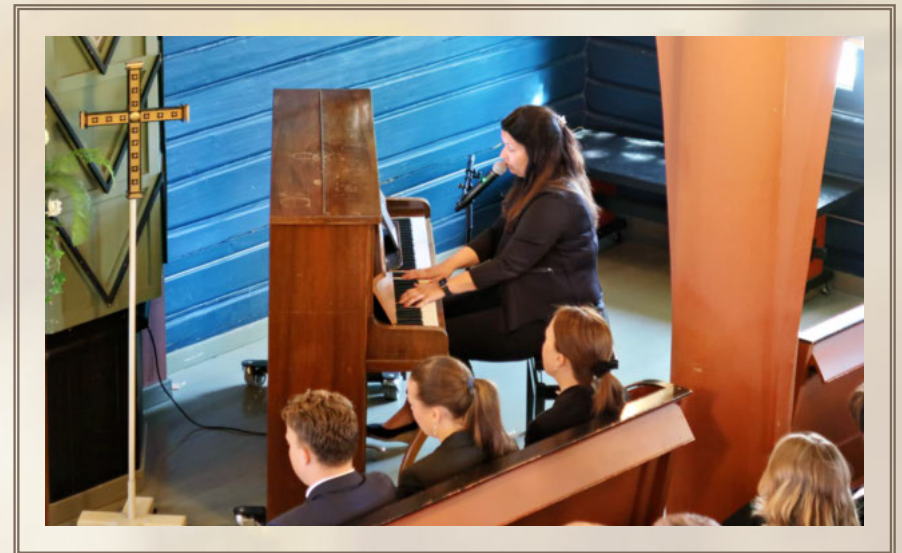
Vi har våre minner
De vil aldri dø
Nå er tiden inne
Til å si adjø

Si meg hva betyr adjø
Kan det ha verdi, om alt er forbi
Tro meg, vi skal ta adjø
Vise kjærlighet
Om vi skilles helt

Jeg vil alltid huske deg som en venn
Om vi aldri mer sees igjen

Vi har våre minner
De vil aldri dø
Nå er tiden inne
Til å si adjø
Adjø

J. Teigen / H. Falsk

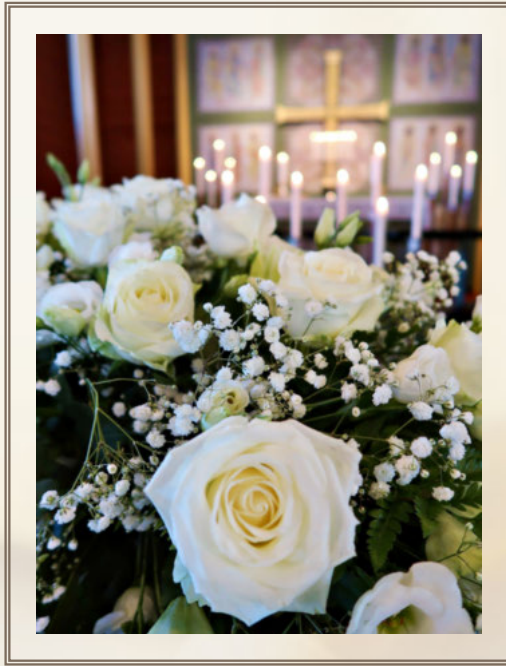

Ann Beate Solstad Eide

Takk for all
høflighet
og omsorg.
Eli møter
sige

Eli
Moi-Ann,
Dagur og
Mariann,
Isbjørn og
Siri

Å leve med sorg

Det å savna

Det er eit privilegium
å kjenna savn.

Vondt, ja og tungt.

Men det fortel
om ein nærleik som var.

Om varme, lys
og latter.

Det å savna er
den andre sida
av det å ha fått.

Å ikkje kjenna
savn, ville vera å
aldri ha elska.

Bente Bratlund

Sorg er livets normale reaksjon på tap

Sorg er ikke en sykdom som kan behandles med noen enkle medisiner. Sorg handler om livets reaksjon på å ta avskjed med noen som er blitt en del av vårt liv og vår historie.

I ukene etter et dødsfall opplever vi sorgen forskjellig. Noen trenger å være alene, mens andre ønsker fellesskap og støtte fra medmennesker. Familie, venner eller naboer kan være gode støttespillere i denne tiden. Mange synes det er vanskelig å dele sorg og savn med mennesker de omgås i det daglige. Da kan det være lettere å søke støtte hos noen som har ansvar for dette i sitt arbeide. I mange menigheter er det prester, diakoner eller andre som tilbyr samtaler eller sorggrupper.

Organisasjoner som Human-Etisk Forbund, Røde Kors og Fransiskushjelpen har også tilbud i denne sammenheng. Noen kommuner har også opparbeidet et slikt tilbud. Disse mulighetene nevnes fordi vi vet at det kan være til hjelp for mange. Vi har noe å hente i å samtale med andre mennesker, enten individuelt eller i grupper.

Også barn sørger

Oppmerksomheten er dessverre ofte ensidig rettet mot de voksne. Det kan være mange årsaker til dette. Vi er så fordypet i egne reaksjoner at det ikke er overskudd til å hjelpe andre. Noen ønsker å beskytte barna. I beste mening unnlater vi derfor å snakke om døden

og tapet. Dermed overlates barna til sin egen fantasi som ofte kan være langt verre enn virkeligheten. Barn kan reagere negativt på å bli holdt utenfor. Det er viktig at de får en følelse av å få være med, og at vi tar oss god tid til å snakke med dem.

I denne boken er det Psykolog Reidun Ingebretsen som skriver om det å leve med sorg.

Det er ingen fasitsvar på det å leve med sorg. Teksten er ment som en generell betraktning.

Vi har også vår egen sorgbok som heter «Vi møtte sorgen». Ta kontakt med oss, så får du boken uten kostnader.

Minnene

Ta det med deg!
Det minste av grønt
som har hendt deg
kan redde livet ditt en dag
i vinterlandet.

Et strå bare,
et eneste blankt lite strå
fra sommeren i fjor
frosset fast i fonna,
kan hindre skredets
tusen drepende tonn
i å styrte utfor.

Hans Børli

Å leve med sorg

Psykolog Reidun Ingebretsen:

Sorg er reaksjoner på tap av noen vi er knyttet til. Noen ganger føles det som hele tilværelsen blir ribbet for mening, og en kan tvile på om en noen gang kan bli skikkelig glad igjen. Da holder det ikke med lettvinde trøstens ord eller formaninger - hverken fra en selv eller andre. Det er ikke bare å "ta seg sammen" eller "ta det pent". Det blir også viktig å ta de følelsene en har, på alvor.

Varierte følelsesuttrykk

Sorg har mange ansikter. Vi kan ikke måle hva et menneske eller et forhold har betydd ved å se på de følelser som vises. Som individer har vi ulike måter å vise følelser og forholde oss til vanskeligheter på. Noen viser sin sorg åpent, mens andre bærer den i stillhet eller lar tårene kun få utløp i enerom. Sorgens intensitet varierer. Mennesker i sorg er ikke uten videre preget av tristhet hele tiden. Følelsene kan veksle på en måte som kan være vanskelig å forstå både for en selv og andre.

Jeg kjenner ikke meg selv igjen

Mange som har mistet en nærstående, reagerer på at de ikke er "sitt gamle jeg". Følelsesintensiteten kan virke skremmende. Bølger av sorg kan velte inn over en, når en minst venter det. Det er så mye som minner om den som er borte og det som var. Det kan skape en følelse av utrygghet. En har ikke helt

kontroll over seg selv eller sin nye livssituasjon. En enke uttrykte det slik: "Når jeg er borte, må jeg ta sjansen på at jeg kan begynne å gråte hvis jeg får min manns yndlingskake eller på annen måte blir minnet om han. Jeg har sagt fra til dem jeg skal til, slik at de vet om det."

Denne enken godtok egne reaksjoner og satte ord på hva hun følte. Det gjorde det også lettere for dem som var rundt henne å forstå henne. På den måten fikk hun kontakt og støtte. Det hadde hun gått glipp av hvis hun hadde holdt seg hjemme av redsel for å bli oppfattet som "rar" eller "sippete".

Sorg kan tappe for krefter

Etter et dødsfall er det vanlig at tankene kverner rundt tapet. Den sørgende har ofte behov for å snakke om det som har skjedd. Dette kan hjelpe en til å innse at dødsfallet er en realitet og åpne for følelsene omkring tapet.

Alle tanker og følelser i forbindelse med det som har skjedd, tapper krefter og det kan bli lite overskudd til andre gjøremål. Det er vanlig å føle seg trett og kraftløs, miste matlysten og få søvnavansker. Som en sørgende sa, kan en føle seg dårlig uten å være syk, og utslitt uten å ha utrettet noe. Sorgen kan betraktes som et 'arbeid' i seg selv, som en prosess som krever tid og oppmerksomhet. Det dreier seg ofte om et tilbakeblikk på forholdet til avdøde og dermed på eget liv. Et nærliggende spørsmål er ofte: "Hva med meg nå?"

Tilbakeblikk, minner og gjentatte tanker om det som har skjedd, kan prege både unge og gamle. Når tapet og det som har vært, blir i fokus for oppmerksomheten, går dette rimeligvis ut over konsentrasjonen og hukommelse.

Sørgende sier ofte: "Jeg klarer ikke å samle tankene ordentlig". En kan gå omkring og gjøre ting nærmest ved siden av seg selv for så plutselig å stoppe opp uten å vite hva en egentlig hadde fore. Dette er forståelig ut fra den sorg en gjennomlever og er ikke tegn på at en har blitt "sløv".

Når det gjelder eldre som er i sorg, kan både de selv og andre komme i skade for å skylde

på "alderen". Selvfølgelig kan sykdom og mer varige forandringer inntreffe også samtidig med et tap. For de fleste gjelder det imidlertid at det blir lettere å samle tankene når de verste følelsesmessige bølgene har lagt seg. Tanker og følelser, kropp og sinn, henger nøye sammen.

Sorg tar tid

Vi klarer ikke å omstille oss til en ny virkelighet over natten. Denne forståelsen gjenspeiler seg også i dagligtalen: "Vi må ta tiden til hjelp". I et forsøk på å finne trøst i sorgen griper en lett til uttrykk som: "Tiden leger alle sår".

For en som nylig har mistet en nærstående kan et slikt "visdomsord" virke ugyldig. Det kan være umulig å forestille seg at en skal slutte å sørge. De fleste opplever imidlertid etter hvert at den verste smerten lindres, selv om savnet kan vare ved. Gradvis kan det bli lettere å tenke på og snakke om den som er død uten at de vonde følelsene blir overveldende. Det betyr ikke at en glemmer, snarere at en kan tenke tilbake uten å se det hele gjennom sorgens briller. Personen og vedkommendes liv kan tre klarere frem, men med gode minner og livsglede.

Selv om tiden er på parti med den sørgende, er ikke tiden i seg selv noen problemløser. De fleste må gjentatte ganger oppleve og gjennomleve påminnelsene om og konsekvensene av at ens kjære er borte. Vi

snakker ofte om et sørgeår. Da har en vært igjennom årstiden, årstider, og høytider siden dødsfallet. Det kan bety at en opplever å ha kommet et skritt videre. Det innebærer imidlertid ikke at vi kan fastsette et år som den tid det er naturlig å sørge. Sorg følger ikke slike normer. Noen som må skyve egne reaksjoner til side i den første tiden etter dødsfallet, kan for eksempel gi rom for egen sorg, når andre i familien eller den ytre situasjonen har roet seg. Det vil ofte være mange påminnelser og bølger av sorg i lang tid etter tapet.

Når en mister et barn, vil for eksempel skolestart, avslutninger og merkedager for barnets jevnaldrende representere påminnelser om hva som kunne ha vært. På den måten er det vanskelig å sette en endelig sluttstrek for sorgen. Samtidig får andre sider av livet, gleder og mål gjerne større plass. Mange sorgrunder

Situasjoner som er "for første gang" siden dødsfallet er gjerne ekstra vanskelige. Det som skjer, blir lett ordnet ut fra "før og etter dødsfallet." Det er som en må sørge over bit for bit av forholdet og alle de møtepunkter en hadde sammen. En enkemann fortalte at han trodde det verste av sorgen var over, helt til han kom til landstedet og så alt som hadde vært konas og deres felles liv der. Denne delen av tapet avdekket fremdeles åpen sorg.

Det er også typisk at ting som en før kunne irritere seg over, kan bli savnet nå – det kan gjelde tannkremtuber som ikke ble skrudd igjen, rot og ertende kommentarer.

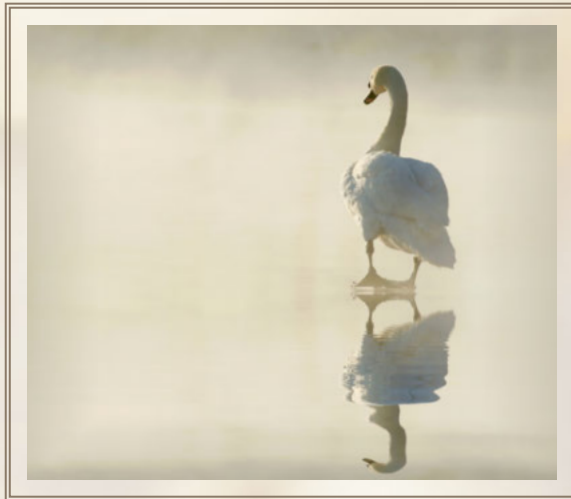
Sorg går i bølger

Sorgreaksjoner følger ikke noen strømlinjeformet prosess med ulike faser fram mot akseptering av tapet. Følelsene veksler. Hvis en venter at det bokstavelig talt skal gå bedre og bedre dag for dag, vil mange bli skuffet. Terrenget kan minne mer om et kupert fjellandskap der det kan være dype daler og myrsøkk mellom de utkikkspunktene som gir oversikt og fritt utsyn. Hvis en står i stampe, kan det være nyttig å tenke at en prøver ut enda et område av ulendt terreng foran seg.

Påminnelser i omgivelsene

I tillegg til at tanker kan komme ubedt, byr omgivelsene på en rekke påminnelser. Det gjør vondt å bli minnet om det som var og ikke er mer. Samtidig er dette en hjelp til å forstå at tapet virkelig er skjedd og til å forholde seg til egne følelser. For de fleste er det derfor ingen løsning å rydde bort alt som kan minne om avdøde eller unngå alle påminnelser.

Minneting kan representere en trøst. Ulike mennesker har forskjellig tilnærming her og må kjenne etter hva som oppleves naturlig. Jeg råder ofte til at en ikke foretar altfor effektive ryddeaksjoner med en gang, i hvert

fall ikke på vegne av andre sørgende. Det kan lønne seg å la det gå litt tid før en foretar flyttinger eller større omskiftninger, slik at en ikke handler i panikk eller ut fra umiddelbare innskytelser mens en er i ubalanse.

Måten tapet skjer på

Måten dødsfallet skjer på kan virke inn på reaksjonene. Ved brå og uventede dødsfall får en ikke mulighet til å forberede seg på forhånd. Det blir et ekstra sjokk. Etter dramatiske hendelser kan en plages av vonde bilder og sanseintrykk. Dette kan bli forsterket av presseomtale og påminnelser en har lite styring med. Også etter lange sykeleier kan imidlertid selve dødsfallet komme uventet og upassende. Stell og omsorg kan ha krevd så mye av de nærmeste at de i liten grad har kunnet forberede seg på å takle den omstilling de selv må gjennom.

Inntrykk fra dødsleiet kan sitte som spikret og det er ofte stor detaljrikdom i sørgendes beretninger om hva som ble sagt og gjort eller hva en har unnlatt å gjøre. Der de nærmeste ikke har vært til stede, er det viktig at de får best mulig svar på sine ønsker om informasjon om det som har skjedd og får mulighet til å se den som er død. Dette er både et møte med virkeligheten og en mulighet til avskjed.

Respekt for den enkelte og ivaretagelse av pårørende rett etter et dødsfall kan bidra til å forebygge problemer.

Borte, men likevel nær.

Mange mennesker i sorg har følelsen av at deres kjære på en eller annen måte er nær, og de synes de kan se, høre eller fornemme vedkommende. Noen er redde for å bli oppfattet som unormale dersom de forteller om det. Dette er imidlertid vanlige opplevelser. Følelsmessige bånd brytes ikke umiddelbart og den sørgende er fortsatt opptatt av den som er død. En slik sansemessig beredskap gjør også at en kan skvette til når en ser en som ligner avdøde. Mange griper seg selv i å tenke "Dette må jeg huske å fortelle når jeg kommer hjem". Slike erfaringer kan opptre sammen med at en smertelig visshet om at personen er død.

Hadde jeg bare...

Noen plages av tanker om hva de burde ha gjort eller unnlatt å gjøre. Skyld kan dreie seg om tidligere konflikter i forholdet, selve dødsleiet eller tanker om en selv kunne ha gjort noe for å hindre det som skjedde. Andres forsikringer om at "Du har gjort alt du har kunnet", kan prelle av. Selv om en logisk sett ikke har skyld, kan tvilen nage. Andre kan måtte tåle å lytte til disse følelsene også, slik at den sørgende ikke blir overlatt til seg selv. Heller enn å benekte et hvert grunnlag for skyld, kan det i noen tilfelle være nødvendig å arbeide med å tilgi seg selv. Vi har ikke alltid overblikk nok til å handle perfekt, verken i dagliglivet eller i krise-situasjoner. Heller enn å gjenta for seg selv "Jeg burde ha skjont hvor

syk han var", kan en kanskje komme frem til og godta at "Jeg klarte ikke å sette sammen alle bitene i puslespillet og skjønte hvordan det var fatt før det var for sent". Tilsvarende kan gjelde for f.eks. "Jeg skulle ønske at jeg hadde vært mer tålmodig, men slik situasjonen var, klarte jeg det ikke."

Kontakt og støtte.

Mennesker i sorg kan trenge noen å snakke fortrolig med, noen de kan betro seg til og noen som kan lytte. Like viktig kan det være å ha noen som kan gi praktisk hjelp når det trengs eller som bare "er der". Slekt og venner blir viktige støttespillere. Heldigvis er det heller ikke lenger slik at folk flest tror at en må være på sammebruddets rand for å oppsøke et hjelpetilbud. Å søke hjelp i en krise betyr at en gjør noe aktivt for å klare å forholde seg til situasjonen.

I en krise kan en føle seg overveldet. Spørsmål og tanker om alt en må ordne kan komme hulter til bulter. Da kan det være behov for hjelp til å sortere hva som må gjøres med en gang, hva som kan vente til i morgen, neste uke eller neste år.

Utgangspunktet må være lydhørhet for hva den sørgende selv synes er viktig. Da er ikke bare rasjonell logikk enerådende. Kanskje gir det en ekstra drivkraft å kunne ivareta noe som avdøde satte pris på eller realisere noe av det som var felles planer.

Når det skjer

Når det vi
frykter skjer,
går det an
å mestre sorg.

Men vi trenger omsorg
som et varmt teppe
rundt skuldrene våre,
mens vi fryser.

Tove Houck

Tapsreaksjoner

Sorg har blitt kalt den pris vi må betale for vårt engasjement. Det er ingen lettvinde oppskrifter for å "gå utenom sorgen" over et menneske vi har brydd oss om. Samtidig har det med rette blitt reist mye kritikk av en forståelse av sorg der en setter opp faste stadier i sorgprosesser. Slike normer for sorg kan føre til at en blir ufølsom for å møte den enkeltes reaksjoner slik de faktisk er. Det er ille nok å oppleve sorg, om en ikke skal bli konfrontert med snevre forventninger om hva som er "riktig" måte å sørge på. Ikke alle har langvarige eller intense sorgreaksjoner.

I møte med døden leter vi ofte etter forklaringer som skal formilde hendelsen. "Så vondt som han hadde det, var det kanskje best at han fikk slippe." Slike uttalelser kan sørgende selv komme med og mene. Hvis slike kommentarer blir formidlet på en slik måte at en "ikke har rett til å være lei seg", virker imidlertid dette negativt. Selv om en på en måte er glad for at en kjær fikk slippe lidelse, kan egen tapsfølelse være sterk. Det er typisk for sorg at følelsene ofte vil være blandet og sammensatte. Også lettelse over å slippe ut av et vanskelig forhold eller tyngende omsorgsoppgaver kan gå sammen med fortvilelse og savn. Den enkeltes følelser er reelle slik de er, og ingen har fasit på hvordan de "bør" være.

Det kan være vondt å miste en person en har stått i et avhengighetsforhold til, uansett

om forholdet mest har vært preget av uenighet. Kommentarer om at "Nå må du da være glad for å slippe alt strevet", kan treffe på skyldfølelse heller enn lettelse. Hvilke følelser som dominerer kan skifte i rask rekkefølge, men det er nyttig å være kjent med at lettelse kan være et element i sorgen. Noen forhold kan ha opphørt å fungere følelsesmessig før dødsfallet eller en har sørget over "bit for bit" av forholdet på forhånd. Da kan mye av det følelsesmessige arbeidet med sorgen allerede være gjort ved dødsfallet (ante-sipatorisk sorg). Likevel erfarer mange at det tross alt blir noe annet når dødsfallet inntreffer. Et dødsfall kan noen ganger sette i gang sterkere følelser enn det vi hadde forventet fordi tapet rører ved strenger av tilknytning som vi, kanskje til tross for forberedelse eller lang adskillelse, likevel ikke var ferdige med. Kanskje hadde vi noen forhåpninger og drømmer som nå må forbli urealiserte. Andres død kan også bli en påminnelse om forgjengelighet og brustne forventninger i eget liv.

Hvordan mestre tap

Vi mennesker har forskjellig stil når det gjelder å forholde oss til omstillinger. Noen går aktivt løs på alle problemer, mens andre er mer avventende og nærmer seg situasjonen forsiktig. Atter andre vil helst gå utenom. Slike mønstre gjenspeiler seg i sorg også. Noen som er gode problemløsere på andre områder, kan imidlertid oppleve at de blir stående litt i

stampe i denne situasjonen. Det er ikke bare ytre problemer å løse, men følelser å forholde seg til. Uansett ens anstrengelser når en ikke det "mål" å få tilbake den som er borte. Selv om en er "flink til å klare seg", kan en derfor føle seg frustrert og ha det vondt. En kan ikke trekke fram en bestemt mestringsmåte som den beste ved sorg. Hver og en må finne sin balanse mellom å gjemme seg og stå på og mellom å ta følelsene innover seg og - tross alt - se det som fortsatt kan være bra i nåtid og framtid. Mange legger vekt på å opprettholde kontinuitet og sammenheng mellom tilværelsen før og nå og å ha mulighet til å holde på med sine faste aktiviteter. Det gir en ramme og en struktur på hverdagen. Det er en hjelp til å komme seg videre.

Selve vekslingen mellom unngåelse, følelsesmessige reaksjoner over tapet og reorientering mot fremtiden kan være fruktbar for å mestre et tap. Sørgende er lite tjent med å presse seg selv hele tiden. Noen ganger opplever en likevel å måtte løfte seg etter håret og gjøre noe en har gruet fælt for. Når en greier noe en trodde var nesten umulig, øker det motet på å klare situasjonen.

Erfaringer fra en undersøkelse blant eldre enker og enkemenn viste at mange til tross for savn, var fornøyde med hvordan de klarte å takle vanskelighetene vel ett år etter tap av ektefelle. Det gikk stort sett bedre enn forventet. Etter tap av ektefelle gir kvinner i

Gleden og sorgen

Noen sier:

”Gleden er større enn sorgen,”

og andre sier,

”Nei, sorgen er størst.”

Men jeg sier

at de er uatskillelige.

Kahlil Gibran

større grad enn menn uttrykk for at (av de to) er de best rustet til å leve alene. Mange gir uttrykk for at de utvikler større selvstendighet og styrke til å klare ting på egenhånd. Med all mulig respekt og lydhørhet for den enkeltes opplevelser akkurat der han eller hun befinner seg, kan dette vise at det er håp om lys i andre enden av tunnelen også for andre som bare ser inn i mørket foreløpig. Mennesker som har opplevd tap og kriser, kan ofte i ettertid fortelle at erfaringene har gitt vekstmuligheter og nye perspektiver på livet.

Hjelp ved komplisert sorg

I en del tilfelle klarer ikke sørgende å reagere følelsmessig selv om sorgen berører dem sterkt. "Det sitter som en klump i brystet, og jeg drives rastløs omkring". Noen prøver å unngå alt som minner om dødsfallet og leve "som om" det ikke har skjedd. Andre kan fortelle detaljert om det som har skjedd, men uten at følelsene er med i det de sier. Dette er ikke uttrykk for likegyldighet. Det er snarere for smertefullt å ta følelsene inn over seg. I situasjoner der dette gir seg utslag i angst, kroppslige plager eller problemer med å fungere i arbeid/skole, fritid og samspill med andre, kan det være behov for faglig hjelp og oppfølging.

Andre kan ha behov for hjelp fordi sorgen gjennom lengre tid er som et åpent sår med

intens smerte, der en ikke finner lindring. Noen kan trenge hjelp til å få avledning fra alt som minner om tapet eller arbeide med adskillelsen fra avdøde, slik at de gradvis kan etablere en trygg plattform for sitt liv og sin fremtid igjen.

Etter dramatiske og voldsomme dødsfall kan det være ekstra behov for å få hjelp med posttraumatiske plager når en over tid har påtrengende minner, tanker eller drømmer, vedvarende unngåelse av det som minnet om hendelsen og vedvarende uro. Tap er ikke bare en utfordring for enkelt-individer. Familiemedlemmer kan reagere på ulike måter og ha problemer med å forstå hverandre og kommunisere. Dette kan skape vansker i spillet mellom partnere, foreldre og barn og mellom søsken når de trenger hverandre som mest. Da kan familien trenge hjelp for å kunne snakke sammen.

Noen problemer skyldes ikke selve sorgen, men ensomhet og vansker i alene-situasjonen. Noen ganger kan det virke som den sørgende holder fast ved det som har vært av mangel på annen bekreftelse i nåtiden. Det kan være behov for å etablere nye kontakter og engasjementer. Etterlatte kan hjelpe hverandre i denne situasjonen. Nettverket blir viktig for å gi bekreftelse på at en tross alt ikke er helt alene likevel.

Sorg – behov for å forstå ulike uttrykksmåter og situasjoner

Hver og en må tas på alvor med sin sorg. Det innebærer å forstå at det er ulike uttrykksmåter og intensitet i sorgreaksjonene og ulike måter å takle dem på. Som nevnt kan følelsene veksle i rask rekkefølge. En som tilsynelatende har godtatt tapet, kan igjen føle at det hele er uvirkelig eller oppleve sinne, bitterhet og kanskje misunnelse i forhold til andre som kan forsette som før med den største selvfølgelighet.

Det er utarbeidet nyttig materiell både for mennesker i sorg og for andre som vil være til støtte for barn og voksne i sorg. "Landsforeningen uventet barnedød" og "Vi som har et barn for lite" har utarbeidet en rekke brosjyrer beregnet på foreldre, søsken, besteforeldre og andre som opplever barns død (se litteraturliste).

Sørgende etter selvmord kan ha ekstra behov for støtte og hjelp til å gå videre i livet. Det er utarbeidet egen veileder for ivaretagelse av etterlatte etter selvmord (Helsedirektoratet). Krig, terror, ulykker og store tragedier har vist oss betydningen av fellesskap og å løfte i flokk. Både ved slike ekstraordinære hendelser og ved tap og traumer som ikke rammer så mange, kan enkeltpersoner og familier trenge fellesskap, forståelse, hjelp og støtte.

Aktuell litteratur

Litteratur for voksne

Bugge, Kari & Røkholt, Eline G. (2009):

Barn og unge som sørger.

Fagbokforlaget.

Dyregrov, Kari & Dyregrov, Atle (2007):

Sosial nettverksstøtte ved brå død.

Fagbokforlaget.

Helsedirektoratet (2011):

Etter selvmordet – veileder om ivaretagelse av etterlatte ved selvmord.

www.lub.no

Landsforeningen uventet barnedød.

www.etbarnforlite.no

Vi som har et barn for lite.

Stroebe, Margaret S., Hansson, Robert O.,

Schut, Henk & Stroebe, Wolfgang (2008):

Handbook of bereavement, research and practice.

American Psychological Association.

Ekvik, Steinar (2001):

Tårer uten stemme – Om barn og sorg

Verbum

Ekvik, Steinar (2000):

Den undervurderte sorgen

– *Om å miste gamle foreldre*

Verbum

Ekvik, Steinar (2002):

Ta det som en mann – Når menn

og kvinner sørger forskjellig

Verbum

Eidsvåg, Inge (2002):

Når livet kaster skygge

– *Refleksjoner om mening,*

omsorg og trøst

Cappelen

Torkelsen, Terje (1996):

Sangen etter dine sko – En beretning

om sorg, selvmord og livstro

Genesis

Dyregrov, Atle og Lytje, Martin (2021):

Håndbok i barns sorg

Fagbokforlaget

Bøhle, Solveig (1988):

Noen blir tilbake

– *Når et menneske tar sitt eget liv*

Ex libris

Bratteli, Randi (1987):

Videre alene – Om å ha mistet en livsledsager

Gyldendal

Bratteli, Randi og Sørbye, Liv W. (1989):

Sorgen og livet – Pårørendefortellinger

og følelsesmessige og praktiske sider ved

pårørendes situasjon

Gyldendal

Rogne, Kari (1993):

Vi som blir igjen

– *Pårørende i møte med sykdom,*

ulykke og død, og livet som går videre

Grøndahl

Retterstøl, Nils og Dahl, Per Arne (1995):

"Å leve med sorgen"

Luther

Ellingsen, Svein (1989):

Mens jeg her er tatt til side

– *Dikt og salmer*

Verbum

Myhre, Anne M. (1992):

Det kan ikke være sant

– *Når et lite barn dør*

Universitetsforlaget

Skeie, Eivind (1996):

Dyrebare døgn

– *En vandring i sorgens landskap;
en nær pårørendes beretning*

Luther

Vinnes, Bjarte og Myskja, Audun (2003):

Kampen om håpet

– *En dagbok om kreft og kjærlighet*

Fagbokforlaget

Magnus, Jon (1999):

Veien til Karlsruvogna

– *En ektefelles beretning
om kreftsykdom og død*

Forum Aschehoug

Seiness, Cecilie (2003):

Mor – Om å miste en mor i ung alder

Samlaget

Ranheim, Unni (2002):

Vær der for meg

– *Om ungdom, død og sorg*

Tell Forlag

Kringlebotn, Åse (2018):

Den største sorgen og veien videre

Kolofon forlag

Bøker for barn (og voksne)

Breen, Else (1975):

I stripe genser

Aschehoug

Lorentzen, Karin (1976):

Stine Stankelben

Gyldendal

Kaldhol, Marit og Øyen, Wenche (1987):

Farvel Rune

Samlaget

Lindgren, Astrid (2004):

Brødrene Løvehjerte

Damm

Skeie, Eivind (1995):

Sommerlandet – En fortelling om håp

Luther

Hake, Karin (2014):

Kanskje bestefar er en stjerne

Omnipax

Guldbrandsen, Åse (2018):

Da Vilmas bestemor døde

Bøker for ungdom

Gaarder, Jostein (1998):

I et speil, i en gåte

Aschehoug

Enquist, Per Olov (1989):

Mannen i båten

Carlsen

Lindell, Unni (1986):

Den grønne dagen

Damm

Talbert, Marc (1987):

Sangen fra døde fugler

Cappelen

Mørk, Dea Trier (1982):

Aftenstjernen

Vindrose

Ønsker du bildene digitalt og/eller flere utgaver
av denne boken, ta kontakt med oss.

JØLSTAD
begravelsesbyrå

Br. Ekeberg AS
Tlf.: 61 33 20 30 - jolstad.no